

RAPPORT

KAN VI MÅLE SAMMENHENGER MELLOM FRIVILLIG KULTURMINNEVIRKSOMHET OG HELSE ELLER ANDRE SAMFUNNSEFFEKTER? – ET FORPROSJEKT

MENON-PUBLIKASJON NR. 118/2018

Av KRISTIN MAGNUSSEN, NINA BRUVIK WESTBERG, KRISTINE GRIMSRUD OG HENRIK LINDHJEM

Forord

I dette forprosjektet har vi undersøkt om det finnes litteratur og metoder for å måle sammenhenger mellom deltagelse i frivillig kulturminnevern og andre nyttevirkninger for samfunnet, først og fremst i form av helse, og kommer med forslag til hvordan man kan gå fram for å måle slike sammenhenger.

Prosjektet har vært ledet av Kristin Magnussen i Menon senter for miljø- og ressursøkonomi (MERE), med Nina Bruvik Westberg (Menon) som prosjektmedarbeider og Kristine Grimsrud (SSB) som prosjektmedarbeider/ressursperson, Henrik Lindhjem (MERE) som sparringpartner, og Ståle Navrud (NMBU/MERE) har vært aktiv kvalitetssikrer.

Prosjektet er gjennomført for Riksantikvaren. Vår kontaktperson har vært Christin Krohn, og flere fra Riksantikvaren har bidratt i møter og med kommentarer. Vi takker Riksantikvaren for et spennende oppdrag og gode og konstruktive innspill underveis.

Vi takker medarbeidere i Statistisk sentralbyrå (SSB) som har bidratt med kunnskap om deres modeller, registre og data og muligheter for å benytte disse. Vi vil også takke Kulturvernforbundet, som er paraplyorganisasjon for de frivillige organisasjonene innen kulturminnevern, og kulturminneorganisasjonene selv, som har gitt oss informasjon om deres organisasjoner og tilgang til deres gjennomførte medlemsundersøkelser. Prosjektet har også dratt nytte av diskusjoner under et igangværende forskningsprosjekt finansiert av Norges Forskningsråd, der Menon og SSB er samarbeidspartnere: «VALUECHANGE: Valuation of Cultural and Environmental Goods for Integrated Assessment and Decision-making: From Promise to Practice.

Takk til alle som har bidratt!

Mars 2019

Kristin Magnussen
Prosjektleder
Menon Economics

Innhold

SAMMENDRAG OG ANBEFALINGER	3
1. INNLEDNING OG BAKGRUNN	6
1.1. Bakgrunn	6
1.2. Problemstillinger	6
1.3. Metoder og gjennomføring	6
1.4. Rapportens oppbygging	7
2. LITTERATURGJENNOMGANG	8
2.1. Utgangspunkt	8
2.2. Frivillighet og helse	9
2.2.1. Hva menes med helse?	9
2.2.2. Hva menes med frivillighet/frivillig arbeid?	10
2.2.3. Hvilke sammenhenger kan man forvente mellom frivillighet og helse?	10
2.2.4. Hvilke sammenhenger finner man mellom frivillighet og helse?	11
2.3. Frivillig kulturminnearbeid og helse	13
2.3.1. Hva er frivillig kulturminnearbeid?	13
2.3.2. Hva vet vi om omfanget av frivillig kulturminnearbeid i dag?	14
2.3.3. Hvilke sammenhenger finner man mellom frivillig kulturminnearbeid og helse?	15
2.4. Oppsummering av litteraturgjennomgang	17
3. GJENNOMGANG AV METODER	18
3.1. Utgangspunkt	18
3.2. Vurdering av aktuelle metodiske tilnærminger	18
3.3. Datakilder – oppsummering av muligheter og begrensninger	22
3.4. Anbefalt metode og tilnærming	23
4. REFERANSER	25
5. VEDLEGG 1: SATELLITREGNSKAPET FOR IDEELLE OG FRIVILLIGE ORGANISASJONER	26

Sammendrag og anbefalinger

Bakgrunn og formål

Det er mange frivillige som er involvert i kulturminnearbeidet i Norge. De fleste frivillige organisasjoner innen kulturminnevern er i dag organisert under Kulturvernforbundet som inkluderer i alt ca. 130 000 medlemmer. Det har lenge vært kjent og anerkjent at disse frivillige er viktige bidragsyttere til kulturminnevernet i landet, og at de gjør en stor innsats for å ivareta kulturminner og spre informasjon, interesse og kunnskap om kulturminner.

I den senere tid har man også satt søkelys på om frivillig kulturminnearbeid kan ha et positivt bidrag til folkehelsen, både fysisk og psykisk helse. Gjennom dette oppdraget ønsker derfor Riksantikvaren å finne fram til metoder som kan undersøke og vise eventuelle sammenhenger mellom deltagelse i frivillig kulturminnearbeid og nyttevirkninger for samfunnet, først og fremst i form av helsevirkninger. Dette blant annet i forbindelse med den varslede stortingsmelding på kulturminnefeltet der det er ønsket å sette søkelys på det frivillige kulturminnearbeidet.

Forprosjektet består av følgende deler:

- Gjennomgang av relevant litteratur
- Gjennomgang av ulike metoder som kan benyttes for å analysere eventuelle sammenhenger mellom frivillig kulturminnearbeid og helse
- Gjennomgang av datakilder, mulighet og begrensninger for et eventuelt hovedprosjekt
- Anbefaling av metoder for hovedprosjekt

Litteraturgjennomgang – er det målt sammenheng mellom frivillig kulturminnearbeid og helse?

Oppsummert vet man i begrenset grad noe om *hva slags aktiviteter* medlemmene i frivillige kulturvernforeninger foretar seg, noe som gjør det vanskelig å identifisere eventuelle fysiske helsegevinster. Men det synes samtidig klart fra litteraturen at uansett aktivitet og aktivitetsnivå vil det kunne medføre bedre velvære/livskvalitet i form av mental og sosial helse, tilhørighet osv.

Det gjøres en del undersøkelser om frivillig arbeid generelt, for eksempel hvem de frivillige er, hvor mange som deltar osv., men disse har liten eller ingen fokus på kulturminnesektoren, og det er vanskelig eller umulig å identifisere hvor mye av det frivillige arbeidet som er knyttet til kulturminnearbeid på grunn av de standardkategoriene som benyttes for frivillig arbeid i offentlig statistikk.

Det er lite eller ingenting å finne om samfunnsøkonomiske nyttevirkninger av deltagelse i frivillig kulturminnearbeid, verken når det gjelder helse eller andre nyttevirkninger som bidrag til istandsetting av fysiske kulturminner og bidrag i opplæring av barn og unge for eksempel gjennom den kulturelle skolesekken.

Det er svært begrenset med informasjon om frivillig *kulturminnearbeid*. Det som finnes i Norge, er samlet inn av et fåtall av organisasjonene selv. Informasjonen som er innhentet er i stor grad oppgaver over medlemmenes tidsbruk på deltagelse i foreningen, i noen tilfeller fordelt på dugnadsinnsats og deltagelse i møter osv.

Aktuelle metoder for å måle mulige sammenhenger

Vi har gått gjennom relevante metoder som er beskrevet i litteraturgjennomgangen, supplert med metoder vi mener kan være aktuelle å vurdere, men som ikke er funnet i litteraturgjennomgangen.

Det er ulike faglige perspektiv som benyttes internasjonalt, og som man kan tenke seg å gjennomføre her i landet også. I samråd med oppdragsgiver har vi avgrenset oss til metoder som gir mulighet for målbare sammenhenger og har et teoretisk/faglig solid grunnlag. Vi har imidlertid utvidet nyttevirkningene til å inkludere alle potensielle nyttevirkninger av deltagelse i frivillig kulturminnearbeid, ikke bare helse, men også bidrag til frivillig arbeid i form av resultatet av den frivillige innsatsen som skjer i regi av kulturminneforeningene, som istandsetting av kulturminner osv.

Vi startet med å sette opp viktige kriterier for metoder som skal brukes, og benytter disse kriteriene ved gjennomgang av metoder. Viktige kriterier er:

- Fokus på kvantitative metoder som kan kvantifisere eventuelle sammenhenger, ikke kun vise mer kvalitative sammenhenger
- Inkludere metoder der folk selv oppgir sin subjektive helse/velvære/lykke, ikke bare metoder som viser «realøkonomiske» sammenhenger i form av sykefravær osv., men de bør ha et samfunnsøkonomisk perspektiv på helse og livskvalitet/velvære
- Metodens robusthet og teoretiske/faglige forankring, troverdighet og egnethet for problemstillingen
- Rent praktisk må metode og data være av en slik art at hovedstudien kan gjennomføres i løpet av 2019. Det er derfor også viktig hvilke datakilder som eventuelt finnes tilgjengelig for norske forhold og som kan benyttes, samt tidsperspektiv for gjennomføring av nye undersøkelser.

Metodene som er vurdert er:

- Spørreundersøkelse til berørt befolkning
- Bruk av registerdata av helse koblet med deltagelse i kulturminneforeninger
- Bruk av makroøkonomisk modell, DEMEC, eller forenklet versjon av tilsvarende modell
- Bruk av SSBs Levekårsundersøkelse

Ut fra kriteriene, er vår vurdering at spørreundersøkelse til berørt befolkning er den metoden som best oppfyller kriteriene, og med sikkerhet vil gi relevante resultater i løpet av 2019.

Anbefalt metode og tilnærming for eventuelt hovedprosjekt

Litteraturgjennomgangen viste litt varierende resultater med hensyn til målte helseeffekter av frivillig arbeid, men det kan være tilfelle for spesielle grupper, særlig de som er utenfor arbeidslivet som pensjonister og uføre. Det er ikke gitt at man vil finne helseeffekter i makroanalyser av deltagelse i frivillig kulturminnearbeid. Man kan imidlertid benytte informasjon til å undersøke om medlemmer i kulturminneforeninger, eventuelt enkelte av dem, har spesielle kjennetegn som kan tilsi at de får helseeffekter.

Vår anbefaling er derfor at man gjennomfører en undersøkelse som kombinerer informasjon om helse, opplevd helse/velvære/lykke og annen samfunnsnyttig innsats. Dette vil være en sikrere fremgangsmåte for å få fram målbar samfunnsøkonomisk nytte, gjerne kvantifisert og verdsatt i kroner, av deltagelse i kulturminneforeninger.

Det å kartlegge aktivitetene i disse foreningene er i seg selv et viktig bidrag til kunnskap om deres samfunnsinnsats da man vet lite om frivillig kulturminnevirksomhet per i dag.

For å gjennomføre en metode som gir kvantitative størrelser for medlemskap i kulturminneforeninger og opplevd eller faktisk helse og velvære, samt øvrige bidrag medlemskap gir til samfunnet i form av frivillig dugnadsinnsats som gir istandsetting av fysiske kulturminner, opprettholdelse av tradisjoner, kunnskapsoverføring til oppvoksende generasjoner osv., synes det mest realistiske å gjennomføre en spørreundersøkelse til medlemmer

i kulturminneforeninger eller et utvalg av kulturminneforeninger, og et annet representativt utvalg av medlemmer i andre frivillige organisasjoner for å skille ut helse/velvære-effekten av frivillig arbeid i kulturminneforeninger spesielt. Det er også interessant å undersøke om det er forskjeller i helse/velvære mellom de som deltar aktivt i dugnadsinnsats osv. og de som ikke deltar.

Siden man ønsker en samfunnsøkonomisk nytteevaluering av samfunnseffektene, bør det ligge et slikt metodisk perspektiv i bunnen for de spørsmålene som stilles, slik at svarene på spørsmålene kan brukes i en samfunnsøkonomisk analyse. Undersøkelsen må utformes som del av hovedundersøkelsen, og for å svare på ønskene fra Riksantikvaren er det rimelig at følgende deler inngår:

- 1) Spørsmål knyttet til respondentens deltagelse i kulturminneforeningen.
- 2) Spørsmål knyttet til respondentens fysiske helse
- 3) Spørsmål knyttet til respondentens opplevde helse i vid forstand i form av livskvalitet/velvære (subjective well-being).
- 4) Spørsmål knyttet til respondentens holdninger og handlinger, samt alternativer til deltagelse i den aktuelle foreningen.
- 5) Spørsmål knyttet til respondentens sosioøkonomiske karakteristika.

I tillegg til utforming av spørreskjemaer er det viktig hvordan undersøkelsen gjennomføres for at den skal gi gode og representative data. Man må ha store nok utvalg, sende til et representativt utvalg av målgruppen, inkludert eventuell kontrollgruppe og sikre god nok svarprosent. I tillegg må naturligvis data behandles statistisk korrekt, korrekte analysemetoder som anvendes, usikkerhet diskuteres, og resultatene presenteres på en transparent og lett forståelig måte.

På sikt kan man tenke seg å koble eventuelle helseeffekter, effekter på subjektiv velvære/livskvalitet til økonomiske modeller, men før det kan gjøres, må man uansett etablere de eventuelle sammenhengene mellom medlemskap/eventuelt ulike aktivitetsnivåer i kulturminneforeninger og slike indikatorer.

1. Innledning og bakgrunn

1.1. Bakgrunn

Det er mange frivillige som er involvert i kulturminnearbeidet i Norge. De fleste frivillige organisasjoner innen kulturminnevern er i dag organisert under Kulturvernforbundet som inkluderer i alt ca. 130 000 medlemmer. Det har lenge vært kjent og anerkjent at disse frivillige er viktige bidragsytere til kulturminnevernet i landet, og at de gjør en stor innsats for å ivareta kulturminner og spre informasjon, interesse og kunnskap om kulturminner.

I den senere tid har man også satt søkelys på om frivillig kulturminnearbeid kan ha et positivt bidrag til folkehelsen, både fysisk og psykisk helse. Gjennom dette oppdraget ønsker derfor Riksantikvaren å finne fram til metoder som kan undersøke og vise eventuelle sammenhenger mellom deltagelse i frivillig kulturminnearbeid og nyttevirkninger for samfunnet, først og fremst i form av helsevirkninger. Dette blant annet i forbindelse med den varslede stortingsmeldingen på kulturminnefeltet der det er ønsket å sette søkelys på det frivillige kulturminnearbeidet.

På denne bakgrunn har Riksantikvaren utlyst et forprosjekt, som er bakgrunn for denne rapporten.

1.2. Problemstillinger

Dette forprosjektet består av følgende deler:

- **Gjennomgang av relevant litteratur**

Gjennomgangen inkluderer relevante studier som belyser og begrunner metodevalg for et eventuelt hovedprosjekt.

- **Gjennomgang av ulike metoder som kan benyttes for å analysere eventuelle sammenhenger mellom frivillig kulturminnearbeid og helse**

Gjennomgangen viser eventuelle relevante metodiske tilnærminger som er benyttet i litteraturen, eventuelt supplert med metoder vi mener kan være aktuelle, men som ikke finnes i litteraturgjennomgangen.

- **Gjennomgang av datakilder, mulighet og begrensninger for et eventuelt hovedprosjekt**

Denne delen går gjennom ulike datakilder og eventuelle begrensninger som finnes og tillatelser som må innhentes, for gjennomføring av anbefalt metode.

- **Anbefaling av metoder for hovedprosjekt**

Basert på gjennomgangen over, kommer vi med anbefalinger om hvilken metode eller metoder som bør benyttes i et eventuelt hovedprosjekt.

1.3. Metoder og gjennomføring

Prosjektet er i hovedsak gjennomført ved å gjøre litteratursøk i ulike databaser over vitenskapelige publikasjoner og ved å gå til hjemmesiden til aktuelle aktører. Vi har deltatt på møte i Kulturvernforbundet og der fått direkte innspill fra en rekke av medlemsorganisasjonene og har ved senere oppfølging fått tilgang til rapporterte medlemsundersøkelser fra dem som har gjennomført slike. Vi har hatt direkte kontakt med ansvarlige for

aktuelle modeller og dataregistre for å få vurdert muligheter for bruk av modeller og tilgang til data/kobling av ulike datakilder. Videre har vi i workshops i prosjektgruppen vurdert ulike metodiske tilnærminger, muligheter og begrensninger og kommet fram til anbefalt metode, med basis i innsamlet litteratur og annen informasjon.

1.4. Rapportens oppbygging

I kapittel 2 går vi gjennom relevant litteratur og dens resultater. I kapittel 3 vurderes aktuelle metoder og deres muligheter og begrensninger diskuteres. I siste delkapittel 3.4 kommer vi med anbefaling til valg av metode for videre arbeid i et eventuelt hovedprosjekt.

2. Litteraturgjennomgang

2.1. Utgangspunkt

Hensikten med denne delen av prosjektet er å finne fram til litteratur som beskriver ulike metoder som er benyttet i litteraturen for å studere sammenhengen mellom frivillig kulturminnearbeid og nyttevirkninger for samfunnet, med spesiell vekt på sammenhenger med helse, samt hvilke resultater de har kommet fram til.

Dette er et relativt nytt område, og litteraturen på området er litt «umoden». Det forskes og undersøkes med utgangspunkt i ulike fagdisipliner, som sosiologi, økonomi, historie osv. Disse har ulike innfallsvinkler og ulike metoder, og metodene vil i ulik grad være i stand til å se på kausal-sammenhenger eller måle sammenhenger på noen måte. Vi har likevel hatt et ganske bredt faglig utgangspunkt i den innledende litteraturgjennomgangen, for ikke å utelukke mulig interessante tilnærminger. Vi er imidlertid mest interessert i studier som benytter kvantitative metoder, fordi det er slike studier som er tenkt gjennomført i en eventuell hovedstudie.

I og med at dette er et umodent forskningsfelt med kort publiseringshistorikk, har vi inkludert både publiserte artikler i fagfelleverderte tidsskrifter og «grå» litteratur i form av rapporter, presentasjoner osv. Dette gjelder særlig eventuelle norske rapporter som er spesielt interessante, fordi de også kan vise hvilke datakilder som er benyttet, og som eventuelt kan benyttes i et hovedprosjekt.

Vi fant raskt at det er svært lite relevant litteratur som ser spesielt på frivillig kulturminnearbeid og helse, mens det er noen flere som undersøker slike sammenhenger for frivillig arbeid generelt. Metodemessig, og til dels resultatmessig, er også slik litteratur relevant, og vi inkluderte derfor slik litteratur i gjennomgangen, og starter med å gjennomgå denne i kapittel 2.2.

Litteratursøket er gjennomført som et bredt søk i vitenskapelige tidsskrifter gjennom våre tilgjengelige søkemotorer for å fange opp publisert og fagfelleverdert forskningslitteratur. Vi har også gjennomført søk på åpne kilder, aktuelle institusjoner osv. for å fange opp «grå» litteratur, det vil si forsknings- og utredningsrapporter utarbeidet av ulike forsknings- og konsulentvirksomheter som ikke er vitenskapelig publisert, men som likevel kan være interessante metodemessig.

Litteraturgjennomgangen presenteres i resten av dette kapittelet. Det har vært behov for å avgrense litteratursøket til metoder og innfallsvinkler som er relevante for Riksantikvaren, og søket er fokusert på følgende forhold:

- Litteratur om sammenheng mellom frivillig arbeid *generelt* og helse (fysisk og psykisk)
- Litteratur om sammenheng mellom frivillig *kulturminnearbeid* og helse (fysisk og psykisk)
- Litteratur som vurderer helsevirkninger er hovedfokus, men det er inkludert litteratur som studerer frivillighet generelt, både norsk og utenlandsk
- Ytterligere fokus på norske undersøkelser, fordi det også gir grunnlag for å vurdere metoder og aktuelle tilgjengelige data og tidligere undersøkelser man eventuelt kan bygge videre på i hovedundersøkelsen
- Vi har ikke gjort bredt søk på litteratur om «alle typer nyttevirkninger» fra frivillig kulturminnevirksomhet, men inkluderer spesielt norske studier som vurderer dette i en samfunnsøkonomisk sammenheng.

2.2. Frivillighet og helse

2.2.1. Hva menes med helse?

I litteraturen om sammenhenger mellom frivillig arbeid og helse omfatter helse som regel helse og/eller livskvalitet, og mental helse og/eller fysisk helse. Livskvalitet kan omfatte ulike subjektive mål på velvære, deriblant følelsen av lykke, meningsfullhet og «positive relasjoner til andre mennesker», samt tilhørighet. Fysisk helse skal i utgangspunktet fange opp mer konkrete helseplager og fysiske utfordringer, men i litteraturen er dette gjerne målt i form av subjektive spørsmål, f.eks. opplevd allmenn helsetilstand (Fladmoe & Folkestad, 2016).

I denne sammenheng vil vi legge til grunn til et «utvidet» helsebegrep med både fysisk, psykisk og sosial helse, det som ofte kalles «well-being» på engelsk og som kan oversettes med velvære/livskvalitet.

Dette utvidede helsebegrepet støttes av Verdens helseorganisasjons (WHO) definisjon av helse: «Health is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity».

Well-being er et omfattende begrep som inkluderer flere dimensjoner, men kan deles i to hovedtilnærminger: objektiv og subjektiv velvære/livskvalitet (<https://www.hsph.harvard.edu/health-happiness/research-new/positive-health/measurement-of-well-being>).

Litteratur og måling av objektiv velvære/livskvalitet (well-being)

Mange land og institusjoner ønsker å måle landets eller medlemmenes velvære/livskvalitet. Som mål på livskvalitet/velvære med stor grad av objektivitet benyttes for eksempel andel av befolkningen med høyere utdanning, sikre nabolag, økonomisk tilstrekkelighet og stabilitet. Det vil si objektiv livskvalitet/velvære måles ofte i form av indikatorer som måler forhold ved utdanning, fysisk miljø, samfunn og økonomi. Denne tilnærmingen har et samfunnsperspektiv mer enn et individuelt perspektiv på livskvalitet/velvære som er basert på materielle, konkrete og kvantitative indikatorer.

Fleire land har utviklet slike indikatorer, og et lite knippe er gjengitt her:

- Velvære/livskvalitet i Storbritannia: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/wellbeing>
- Måling av velvære/livskvalitet i surveys: http://www.gallup.com/topic/category_wellbeing.aspx
- Måling av velvære/livskvalitet i Canada: <https://uwaterloo.ca/canadian-index-wellbeing/>

Slike indikatorer synes mindre relevante for å måle livskvalitet/velvære knyttet til medlemskap i kulturminneforeninger, der vi er mer opptatt av livskvalitet/velvære for medlemmene i foreningene sammenlignet med andre.

Litteratur og måling av subjektiv velvære/livskvalitet (well-being)

Subjektiv velvære/livskvalitet er basert på individets egne subjektive vurdering og selvrapportering av egen velvære/livskvalitet. Det er ulike dimensjoner innen slik selvopplevd velvære/livskvalitet, som inkluderer psykologiske, sosiale og åndelige perspektiver. Mange ulike skalaer er utviklet for bruk i vitenskapelige studier for å vurdere individers subjektive velvære/livskvalitet på tvers av livsløp. Vi går ikke nøyere inn på denne

litteraturen her, nevner bare et par eksempler, men dersom man i en hovedstudie velger å gjennomføre en spørreundersøkelse om folks subjektive velvære/livskvalitet, vil det være naturlig å grave dypere i denne litteraturen.

Som en introduksjon til temaet og ulike skalaer etc., kan nevnes noen artikler/rapporter. Blant annet har OECD utviklet retningslinjer for måling av subjektiv velvære/livskvalitet (OECD 2013). En vurdering av nærmere 100 (99) selvrapporteringsmål for vurdering av velvære/livskvalitet blant voksne, der man også ser på ulike dimensjoner av velvære/livskvalitet og utvikling over tid, finnes i Linton et al. (2016), og en gjennomgang av ulike instrumenter for måling av velvære/livskvalitet finnes også i Cooke et al. (2016). Mye av denne litteraturen har bakgrunn i psykologi og helse og finnes også i tidsskrifter innen disse fagene. Det er imidlertid også en del litteratur som i større grad ser slike mål og indikatorer i et samfunnsperspektiv, som «Panel on Measuring Subjective Well-being in a Policy-Relevant Framework & Committee on National Statistics & Division on Behavioral and Social Sciences & Education National Research Council» (2013) som gir en vurdering av hvordan man kan måle subjektiv velvære/livskvalitet, i form av «happiness, suffering and other dimensions of experience».

2.2.2. Hva menes med frivillighet/frivillig arbeid?

Frivillighet Norge definerer en frivillig organisasjon som en sammenslutning av personer eller virksomheter som driver frivillig virke på ikke-fortjenestebasert og ikke-offentlig basis (www.frivillighet.no). De skriver videre at de med frivillig virke mener virksomheter som for det vesentligste er basert på frivillige gaver/innsamlede midler og/eller frivillig tidsbruk, og som har et ikke-kommersielt formål. Organisasjonene kan ha ulike typer ideelle formål som miljøvern, menneskerettigheter, fremme av tro og livssyn, folkehelsearbeid, sosiale eller kulturelle formål, beredskapsarbeid, idrett, friluftsliv, solidaritetsarbeid, bistand, osv. (www.frivillighet.no).

ILO definerer frivillighet som «ubetalt ikke-obligatorisk arbeid; tid som individer gir uten betaling til aktiviteter som er utført enten gjennom en organisasjon eller direkte for andre utenfor ens egen husholdning» (International Labor Office, 2011).

2.2.3. Hvilke sammenhenger kan man forvente mellom frivillighet og helse?

Fladmoe og Folkestad (2016) oppsummerer litteraturen om sammenhenger mellom helse og frivillighet. Sammenhengen mellom helse og frivillighet er analysert innenfor to ulike tradisjoner. Den ene tradisjonen tar for seg individuelle helsegevinster ved frivillig deltakelse, mens den andre ser på betydningen av å bo i et samfunn med høy grad av sosial kapital, blant annet knyttet til høy deltakelse i frivillighet, for helsen. Vi er primært interessert i den førstnevnte litteraturen, og det er denne vi ser nærmere på her.

Helse i form av livskvalitet/mental helse

Det er ulike teoretiske forklaringer til hvorfor man kan forvente en sammenheng mellom frivillighet og livskvalitet/mental helse.¹ For det første byr frivillighet på en arena der man kan etablere sosiale relasjoner som motvirker følelsen av ensomhet. For det andre kan deltakelse i frivillig arbeid styrke selvbildet ved at man får anerkjennelse for noe og føler at man bidrar/utgjør en forskjell. Musick og Wilsons (2008) gjennomgang av

¹ Vi viser til Fladmoe og Folkestads (2016) gjennomgang basert på Musick og Wilson (2008).

litteraturen peker på at førstnevnte forklaring sannsynligvis er mest robust, og at dette trolig er en mer langsiktig effekt, i motsetning til sistnevnte forklaring knyttet til forbedret selvbilde.

Dersom det er den første forklaringen som utløser eventuelle positive sammenhenger mellom frivillighet og helse, kan man i hovedsak forvente dette for grupper utenfor arbeidslivet (eldre, arbeidsløse, uføre). Tilsvarende gjelder enslige som har begrenset med familie og venner og heller ikke deltar på andre arenaer utenfor arbeidslivet (Fladmoe & Folkestad, 2017).

Fysisk helse

I litteraturen fremheves to forklaringer på hvorfor man kan forvente en positiv sammenheng mellom frivillighet og fysisk helse (Fladmoe & Folkestad, 2016). Den ene forklaringen er knyttet til forskning om den friske alderdommen, dvs. gerontologi. Aktivitet og deltakelse er med på å forebygge sykdom, og frivillig arbeid er en slik type aktivitet. Den andre forklaringen henger sammen med forklaringene knyttet til livskvalitet. Personer som har sosiale nettverk, kan være bedre i stand til å takle en sykdom, for eksempel som følge av at de har tilgang til mer informasjon og støtte.

2.2.4. Hvilke sammenhenger finner man mellom frivillighet og helse?

Sammenhengen er mest positiv for eldre

En rekke studier, gjengitt i Fladmoe & Folkestad (2016) avdekker positive sammenhenger mellom frivillighet og helse blant eldre. Eksempelvis viser Anderson et al.s (2014) metastudie at eldre frivillige har færre symptomer på depresjoner og bedre egen-rapportert helse sammenlignet med ikke-frivillige. Videre, der man har undersøkt sammenhengen for både eldre og yngre frivillige, er det eksempelvis kun de eldre som opplever økt selvtilit ved deltakelse (Omoto, Snyder, & Martino, 2000) eller rapporterer om bedre mental helse (Musick & Wilson, 2003), (Tabassum, Mohan, & Smith, 2016)).

At sammenhengen er positiv for eldre henger sammen med ovennevnte forklaring om at frivillighet gir en arena der man kan skape og opprettholde sosiale relasjoner. Eldre personer kan ha færre tidkrevende roller, f.eks. som følge av at de har forlatt arbeidslivet, at barna har flyttet ut (for lenge siden) eller eksisterende sosiale relasjoner faller fra som følge av sykdom/død. I tråd med dette finner Greenfield og Marks (2004) at blant eldre som mister en «rolleidentitet», f.eks. at partneren dør, opplever frivillige i større grad livet som meningsfylt enn de som ikke er frivillige (Fladmoe & Folkestad, 2016).

Sammenhengen er mindre klar for arbeidsledige

Sammenhengen er mindre klar for arbeidsledige, delvis som et resultat av at man har fokusert mindre på dette i litteraturen (Fladmoe & Folkestad, 2016). Der man har sett på arbeidsledige, har man imidlertid sammenlignet betydningen av frivillig arbeid for de som er i og utenfor arbeidslivet (Roy og Danileviciute, 1999, sitert i Musick og Wilson (2008)). For sistnevnte gruppe fant man ikke positive sammenhenger. Dette kan ha sammenheng med at motivasjonen for frivillig deltakelse kan være annerledes. De kan i større grad kjenne at det er nødvendig å delta for å gjøre seg attraktive på arbeidsmarkedet, snarere enn at de har en indre motivasjon.

For mye frivillig arbeid kan føre til stress/en kurvlineær sammenheng

Flere studier finner at for mye frivillig arbeid fører til stress, og dermed demper de eventuelle positive sidene ved deltakelse.² Dette henger også sammen med hvorfor man kan forvente størst positive sammenhenger for eldre personer, sammenlignet med for eksempel yngre personer med barn som allerede opplever «tidsklemma». Denne ikke-lineære sammenhengen er også funnet for fysisk helse. Mer frivillig arbeid har en positiv sammenheng med helseutfall og lengre levealder, men kun opp til et visst punkt.³ Wollebæk og Arnesen (2012) finner eksempelvis at personer som har et middels aktivitetsnivå innenfor frivillighet hadde størst sannsynlighet for å forbli i arbeidslivet og minst sannsynlighet for å bli uføretrygdet på et senere tidspunkt, mens de som hadde ingen/lavt eller et veldig høy aktivitetsnivå ved første målepunkt hadde størst sannsynlighet for å være uføretrygdet og/eller utenfor arbeidslivet senere.

Utenlandske funn overførbare til Norge?

Studiene som er omtalt over, er i hovedsak fra andre land med annen type frivillig arbeid enn i Norge. I USA er eksempelvis mye av det frivillige arbeidet knyttet til velferd og religion, mens det frivillige arbeidet i Norge er mer rettet mot idrett, hobby og fritid (Fladmoe & Folkestad, 2017). Motivasjonen for deltakelse vil variere, og vil trolig ha innvirkning på hvilke helsegevinster man kan forvente.

Med unntak av den nevnte studien til Wollebæk og Arnesen (2012) er det kun Fladmoe og Folkestad (2017) som har analysert denne sammenhengen kvantitativt i Norge.

Fladmoe og Folkestad (2017) benytter NorLAG-undersøkelsen til å se på sammenhengen mellom deltakelse i organisasjonsliv⁴ og helse og livskvalitet⁵. Undersøkelsen følger de samme personene over tid, og man kan dermed kontrollere for individ-faste effekter (forhold som ikke endres over tid: kjønn, utdanning, genetiske egenskaper, osv.) mens man ser på hvordan endringen i sivilsamfunnsdeltakelse fører til endringer i helse og livskvalitet. De undersøker hvorvidt det er større positive sammenhenger for eldre/pensjonister, voksne som står utenfor arbeidslivet og aleneboende som er aktive sammenlignet med andre, noe de ikke finner støtte for. De forklarer funnene med at det trolig er en stor grad av selvseleksjon inn i sivilsamfunnsdeltakelse. Med andre ord at personer som har bedre helse, inkludert eldre, har en større tilbøyelighet til å delta i sivilsamfunnet. Studien følger de samme personene fra 2002 til 2007, og forfatterne tar forbehold om at de dermed kun kan se på korttidseffekter som følge av sivilsamfunnsdeltakelse.

Fladmoe og Folkestad (2017) benytter Norsk medborgerpanel til å se på sammenhengen mellom deltakelse i ulike organisasjonstyper i 2014 og ulike helsemål i 2015/2016. Når de ikke kontrollerer for andre faktorer, finner de at sammenhengen er sterkest for personer som deltar i tros- og livssynsorganisasjoner, og da med hensyn til helsemålet «livet er meningsfylt», «tilfredshet med livet» og «fornøyd med livet». For de øvrige gruppene finner de ingen statistisk signifikant sammenheng. Når de kontrollerer for individ-spesifikke faktorer, finner de ikke

² Vi viser til (Fladmoe & Folkestad, *Frivillighet og folkehelse - En kunnskaps gjennomgang, 2016*) for en detaljert oversikt over litteraturen.

³ Vi viser til (Fladmoe & Folkestad, *Frivillighet og folkehelse - En kunnskaps gjennomgang, 2016*) for en detaljert oversikt over litteraturen.

⁴ De har laget en aktivitetsindeks over deltakelse i organisasjonsliv basert på svaralternativene til følgende fire spørsmål: «Er du, eller har du vært aktivt medlem av noen forening eller organisasjon?», «Har du, eller har du hatt tillitsverv i foreninger eller organisasjoner?», «Omtrent hvor ofte gjør du følgende? ... Frivillig arbeid for foreninger/organisasjoner» og «Omtrent hvor ofte gjør du følgende? ... Møter i foreninger, organisasjoner».

⁵ De bruker følgende mål på helse: egenvurdert allmenntilstand samt fem indekser som måler tilfredshet med livet, positiv og negativ affekt, selvtillit og depresjon.

lenger en slik sammenheng. Dette tyder på at den opprinnelige sammenhengen trolig er drevet av selvseleksjon, de som er mer tilfredshet har en større sannsynlighet for å delta.

Et fellestrekk ved begge analysene til Fladmoe og Folkestad (2017) er at det er tegn til at helse- og livskvaliteten ved frivillig arbeid er tydeligst for personer med lavt utdanningsnivå, og da særlig menn. De viser til at dette kan henge sammen med tidligere funn om at høyt utdannede ofte har større nettverk og større samfunnsdeltakelse enn lavt utdannede, og at den potensielle gevinsten ved deltakelse i frivillig arbeid dermed er størst for sistnevnte gruppe.

Hva er årsak og hva er virkning?

Som vi har sett over, viser en rekke studier at personer som deltar i frivillig arbeid ofte har bedre helse enn andre.⁶ Spørsmålet er hva som kommer først. Er det slik at personer som har bedre helse, har større sannsynlighet for å delta i frivillig arbeid, nettopp fordi de har mulighet og overskudd til det? Eller er det slik at personer som deltar i frivillig arbeid *får* bedre helse ved å delta i frivillig arbeid, eller opprettholder en livskvalitet eller fysisk helse lenger enn dersom de ikke hadde deltatt i frivillig arbeid? I følge en gjennomgang av litteraturen er det få om noen, studier som kan vise til en robust kausal sammenheng (Fladmoe & Folkestad, 2016).

2.3. Frivillig kulturminnearbeid og helse

2.3.1. Hva er frivillig kulturminnearbeid?

Ifølge kulturminneloven defineres kulturminner som «alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til».

Kulturvernforbundet, paraplyorganisasjonen for en rekke av organisasjonene som organiserer frivillig kulturminnearbeid, skiller mellom faste kulturminner, bevegelige kulturminner og immateriell kulturarv. Mye av arbeidet som legges ned innenfor immateriell kulturarv, f.eks. historielagens virksomhet, omhandler imidlertid fysiske kulturminner. Tabell 2.1 viser medlemsorganisasjoner i Kulturvernforbundet, der mange, men ikke alle organisasjoner som jobber med kulturminner er med. Det kan derfor være flere organisasjoner som jobber med å bevare kulturminner. Oversikten viser noe av spennet i organisasjoner som er involvert i frivillig kulturminnearbeid i Norge.

⁶ Vi viser til (Fladmoe & Folkestad, *Frivillighet og folkehelse - En kunnskaps gjennomgang, 2016*) for en detaljert oversikt over litteraturen.

Tabell 2.1. Medlemsorganisasjoner i Kulturvernforbundet

Forbundet Kysten Fortidsminneforeningen Norges Metallsøkerforening Norsk Forening for Fartøyvern Norsk Fyrhistorisk Forening Norsk Kulturarv Landsforbundet av Motorhistoriske Kjøretøyklubber (LMK) Museumsbanerådet Norsk Jernbaneklubb Rutebilhistorisk Forening Landsforeningen for luftfartøyvern	Slekt og Data Forbundet for Norske Museumsvenner HIFO (Historisk Forening) Landslaget for lokalhistorie Norges Husflidslag Norske Akevitters Venner Norsk Folkedraktforum Norsk Folkeminnelag Norsk Heraldisk Forening Norsk Slekthistorisk Forening Forbundet Skipet Norsk Linforening Arkivforbundet
--	--

2.3.2. Hva vet vi om omfanget av frivillig kulturminnearbeid i dag?

Til tross for at det er gjennomført en rekke undersøkelser om frivillig arbeid, er det begrenset fokus på kulturminnearbeid i disse undersøkelsene. Det er vanskelig å identifisere hvilke frivillige organisasjoner som er mest relevante for kulturminnevernarbeid, da kulturminneorganisasjoner ikke er en egen kategori i for eksempel frivillighetsregisteret eller i SSBs Levekårsundersøkelse. I alle disse undersøkelsene faller frivillig kulturminnearbeid i en av de to kategoriene «Kunst og kultur» eller «Hobby, fritid og sosiale foreninger», se tabell 2.2. Som tabell 2.2. viser er det ikke entydig hvor de ulike foreningene innen kulturminnevern hører hjemme. Videre er det en rekke foreninger som ikke er knyttet til kulturminnevern som er plassert i de samme kategoriene. Det vil si at statistikk og undersøkelser som bruker disse standard-kategoriene ikke gir mulighet til å skille ut aktiviteter knyttet spesielt til frivillig kulturminnearbeid. Oss bekjent skiller heller ikke Institutt for samfunnsforskning (ISF) undersøkelser ut kulturminnearbeid som en egen kategori. Denne undersøkelsen og ICNPO-klassifiseringen ligger til grunn for satellittregnskapet for ideelle og frivillige organisasjoner. Følgelig kan man heller ikke her skille ut kulturminnevirksomhet. Vi viser til en nærmere omtale av satellittregnskapet i vedlegg 1.

Tabell 2.2. Aktuelle kategorier i ICNPO-klassifiseringen

Kategori	Aktuelle foreninger
Kunst og kultur	Musikk, teater og dans, kunst, brukskunst og arkitektur, historie, litteratur og språk, muséer, samlinger og bibliotek, tidsskrifter og medier, andre kulturelle og kunstneriske aktiviteter
Hobby, fritid og sosiale foreninger	Friluftsliv og speideren, motor- og båtforeninger, dyreeierklubber, pensjonistlag, studentsamfunn, sosiale klubber (Rotary, Lions), hagelag, rollespill, dataspill, brettspill, internasjonale vennskaps- og utvekslingsorganisasjoner, mv.

Menon har gjennomført en undersøkelse for Kulturminnefondet om frivillig arbeid, der man blant annet så på hvor mye frivillig arbeid/egeninnsats som ble utløst som følge av støtte fra Kulturminnefondet (Menon 2017). Dette frivillige arbeidet gjøres i tilknytning til, og er en forutsetning for å få midler fra fondet, noe som må antas å påvirke motivasjonen.

Flere av organisasjonene under Kulturvernforbundet har gjennomført undersøkelser om aktivitetene og egeninnsatsen som legges ned i å bevare kulturminner. Enkelte av disse er beskrevet under:

Landslaget for Historie har gjennomført en rekke undersøkelser. I 2015-2016 hadde de en undersøkelse ut mot alle medlemslagene (Landslaget for lokalhistorie, 2016). De kartla lokallagenes aktiviteter (opplysningsvirksomhet/formidling), samarbeid med andre lag/foreninger/myndigheter, hvilke gjenstander/bygningsmasse/arkiver de eventuelt var ansvarlig for, osv. Et fåtall av lagene oppga at de førte timelister over frivillig arbeid. Undersøkelsen er rettet mot lokallagene og ikke de individuelle medlemmene, og man vet dermed lite om individene som er involvert og deres aktivitetsnivå.

I 2011 hadde de en undersøkelse til alle historielag, uavhengig av medlemskap i Landslaget. Her fant de at omtrent 2/3 av alle historielag er medlem av Landslaget. I undersøkelsen kartla de tidsbruk til ulike aktiviteter mm. Her fremgår det at i underkant av en fjerdedel av tiden går med til å sette i stand gamle bygninger, mens rundt 10 prosent av tiden går med til å drifte lokalhistoriske arkiv. Den resterende tiden er i hovedsak kategorisert under «annet». I tillegg bruker de tid på å istandsette andre kulturminner, vedlikeholde og guide (Brødreskift, 2002).

Forbundet Kysten har gjennomført tre kystlagsundersøkelser med 10 års mellomrom, den siste i 2016 (Forbundet Kysten, 2016). Her har de blant annet kartlagt antall dugnadstimer. I 2016 ble det gjennomført 172 566 dugnadstimer totalt, hvorav over 80 prosent bestod av praktisk arbeid. Gjennomsnittlig dugnadsinnsats per kystlagsmedlem var 19,5 timer per år. Det oppgis ikke hvordan dugnadstimerne fordeler seg på ulike aktiviteter, men vi vet at Forbundet Kysten tar vare på et stort antall båter (715), bygninger og motorer, i tillegg til at de blant annet organiserer kurs og barneaktiviteter. Sammenlignet med tidligere kystlagundersøkelser finner den siste undersøkelsen at gjennomsnittlig dugnadsinnsats per kystlagsmedlem har økt over tid. Det er store forskjeller i antall medlemmer, fra 6 til 670 per lokallag, og rundt 10-15 prosent av medlemmene står typisk for mesteparten av aktivitetene.

Slekt og Data gjennomførte en spørreundersøkelse blant sine medlemmer i 2015 (TNS Gallup, 2015). Her kartla de blant annet kjønn-, alder- og fylkessammensetning, samt informasjon om tidsbruk, motivasjon for slektsgransking og medlemskap i Slekt og Data, bruk av ulike teknologier, osv. I gjennomsnitt brukte respondentene 16,2 timer i måneden på aktiviteter knyttet til slektsgransking.

Forening for Fartøyvern gjennomførte en medlemsundersøkelse i 2016 om hvor mange betalte årsverk og (aktive) frivillige som er tilknyttet hvert fartøy, antall dugnadstimer, møteaktivitet, osv. Av de som rapporterte inn, var det 161 000 dugnadstimer fordelt på 7350 frivillige. Disse timene går blant annet med til å sette i stand gamle fartøy. Det er varierende hvor ofte lagene møtes til dugnad. Noen møtes 2-3 ganger i uken, mens andre møtes mer sporadisk eller oftere i en kortere periode.

Oppsummert vet man i begrenset grad noe om hva slags aktiviteter medlemmene i frivillige kulturvernforeninger foretar seg, noe som gjør det vanskelig å identifisere eventuelle fysiske helsegevinster. Men det synes samtidig klart fra litteraturen at uansett aktivitet og aktivitetsnivå vil det kunne medføre bedre velvære/livskvalitet i form av mental og sosial helse, tilhørighet osv.

2.3.3. Hvilke sammenhenger finner man mellom frivillig kulturminnearbeid og helse?

Det er begrenset litteratur om sammenhengen mellom frivillig kulturminnearbeid og helse, både i Norge og utlandet. De som er gjennomført, er kvalitative i sin tilnærming.

Norske studier – kun én?

Goth og Småland (2014) ser på betydning av sosiale relasjoner i arbeidet med fartøyvern blant menn. På bakgrunn av 14 dybdeintervjuer utforsker de motivasjonen for å delta i det frivillige arbeidet. De finner at følelsen av samhold, at man bidrar med noe og historiske bånd til fartøy, er viktige faktorer for deltakelse. Utover denne studien er det lite som er gjort i Norge, så langt vi har funnet. Det er altså ingen kvantitative studier som ser spesifikt på kulturminnevirksomhet i Norge.⁷

Utenlandske studier – i hovedsak britiske

I Storbritannia har man gjennomført flere studier knyttet til kulturminner og helse, men så vidt vi har kunnet bringe på det rene, foreligger ikke kvantitative undersøkelser av sammenhenger mellom deltagelse i frivillig kulturminnearbeid og helse.

Power og Smyth (2016) ser på motivasjonen for å delta i lokalt kulturminnearbeid (community-based heritage conservation) og sammenhengen mellom deltagelse og sosial velvære/livskvalitet (social well-being). De intervjuet 18 medlemmer fra ti lokallag i Heritage Lottery Fund⁸. Personene er i all hovedsak 50 år eller eldre, omfatter både kvinner og menn og over halvparten er gift. Hovedmotivasjonen for deltagelse er knyttet til interesse for lokalhistorie, snarere enn de sosiale dimensjonene. Dette kan ha sammenheng med at enkelte av lokallagene ble dannet på bakgrunn av et større prosjekt der man blant annet fikk tilbud om ulike kurs. De sosiale relasjonene fremheves imidlertid som viktige etter hvert, og ifølge deltakerne videreutvikler de egenskaper, som for eksempel toleranse, gjennom samarbeid med ulike typer mennesker. Et annet positivt aspekt ved deltagelse som ble fremhevet var gleden av å ferdigstille et prosjekt og spre engasjement for historie i lokalsamfunnet. De positive aspektene ved deltagelse blir delvis motvirket av en negativ opplevelse knyttet til stress ved ferdigstilling av prosjektene. Power og Smyth (2016) understreker at respondentene ikke kan beskrives som sårbare, og at det dermed er begrenset hva man kan si om betydningen av slike aktiviteter for grupper som er mer sårbare og/eller ensomme.

Det er gjennomført flere undersøkelser av sammenhengen mellom museumsbesøk og opplevd velvære, og det finnes studier av hvordan besøk på museer og andre kulturminneinstitusjoner kan brukes i behandling av blant annet demente og psykisk syke. Et state-of-the-art-seminar i London høsten 2017 viste hvordan ulike fagdisipliner tilnærmer seg området kulturminner og helse (www.tate.org.uk/whats-on/tate-modern/talk/health-well-being-and-cultural-heritage). I et av foredragene viste Dr. Tony Munton hvordan nyttekostnadsanalyser kan benyttes innen kulturminnevern, for å få fram verdien også av å delta i aktiviteter. Dette var imidlertid en beskrivelse av hvordan slike analyser kan benyttes, gitt at man har informasjon om hvordan deltagelse påvirker folkehelsen. En annen foredragsholder, professor Helen Chatterjee, leder et forskningsprogram ved University College (UCL) i London, der man på ulike måter forsøker å måle sammenheng mellom deltagelse i aktiviteter knyttet til kulturminner og kulturelle opplevelser og virkning på folks helse og velvære. De gjennomfører en rekke undersøkelser, og måler i stor grad hvordan folks subjektive følelse av velvære endres etter ulike aktiviteter, som for eksempel museumsbesøk. Folks fysiske og psykiske helse er i denne sammenheng målt som folks selv-rapporterte og dermed subjektive følelse av helse og velvære.

⁷ Fladmoe og Folkestad (2017) skiller mellom frivillig arbeid knyttet til «kultur og fritid», «velferd», «samfunnsrettede», «bolig og økonomi» og «tro og livssyn».

⁸ Heritage Lottery Fund omfatter lokallag over landet. Forfatterne tok kontakt med 32 lokallag som hadde fått støtte gjennom et annet prosjekt, der de blant annet fikk tilbud om ulike kurs, og av disse var det 18 personer fra til sammen 10 lokallag som stilte til intervju.

Temaet kulturminner og helse undersøkes altså med ulike innfallsvinkler, fra kvalitative til kvantitative metoder, men fokuset er på sammenheng mellom selvpoplevde livskvalitet/lykke/tilfredshet og enkeltprosjekter og -opplevelser, som besøk på museer osv. Det er også i stor grad helse og velvære (well-being) man har undersøkt. Det vanligste synes å være å benytte kvalitative metoder, som dybde-intervjuer, for å undersøke folks opplevelse og forståelse av for eksempel besøk på museer o.l. Det er også noen kvantitative analyser av sammenhenger mellom opplevd velvære før og etter museumsbesøk, der man har målt velvære på poengskalaer, ut fra svarene på spørreskjemaer som er fylt ut av besøkende før og/eller etter besøk på museet. Selve studiene og resultatene er derfor mindre interessante i vår sammenheng, men skalaer for å måle velvære kan være interessante å vurdere ved en eventuell hovedundersøkelse i Norge, sammen med spørsmål og skalaer for selv-rapportert helse og velvære i norske undersøkelser.

2.4. Oppsummering av litteraturgjennomgang

Det gjøres en del undersøkelser om frivillig arbeid generelt (hvem de er, hvor mange deltar osv.), men disse har liten eller ingen fokus på kulturminnesektoren, og det er vanskelig eller umulig å identifisere hvor mye av det frivillige arbeidet som er knyttet til kulturminnearbeid, på grunn av de standardkategoriene som benyttes for frivillig arbeid i offentlig statistikk.

Det er lite eller ingenting å finne om samfunnsøkonomiske nyttevirksomheter av deltagelse i frivillig kulturminnearbeid, både når det gjelder helse og andre nyttevirksomheter som bidrag til istandsetting av fysiske kulturminner, bidrag i opplæring som den kulturelle skolesekken, osv.

Det er svært begrenset med informasjon om frivillig *kulturminnearbeid*. Det som finnes i Norge, er samlet inn av et fåtall av organisasjonene selv. Informasjonen som er innhentet er i stor grad oppgaver over medlemmenes tidsbruk på deltagelse i foreningen, i noen tilfeller fordelt på dugnadsinnsats og deltagelse i møter osv.

SSB gir årlig ut Satellittregnskap for ideelle og frivillige organisasjoner, og har så langt gjort dette for årene 2006-2016. Organisasjonene er gruppert etter *FNs International Classification of Non-Profit Organizations (ICNPO)*, der man skiller mellom 12 hovedkategorier og 30 undergrupper.

Satellittregnskapet rapporterer en rekke størrelser, deriblant årsverk (lønnstakere og ulønnede), produksjon, bruttoprodukt og lønnskostnader. For perioden 2011-2016 har man også rapportert om finansieringskilder, og man har dermed oversikt over både inntekts- og utgiftssiden.

Ulønnede årsverk utgjør en betydelig andel av samlede årsverk for disse to undergruppene. I 2016 har man anslått at frivillige gjennomførte arbeid tilsvarende 18 167 og 19 132 ulønnede årsverk under henholdsvis Kunst og Kultur og Annen rekreasjon og sosiale foreninger. Til sammenligning anslo man at den frivillige innsatsen innen 01200 Idrett tilsvarte 34 337 ulønnede årsverk. Videre anslår man at Kunst og Kultur og Annen rekreasjon og sosiale foreninger omfatter henholdsvis 4 027 og 1 979 lønnede årsverk i 2016.

Arbeidet som gjøres av organisasjoner under kulturminnevern faller under ICNPO 01100 Kunst og kultur og ICNPO 01300 Annen rekreasjon og sosiale foreninger (jf. tabell 2.2.). Satellittregnskapet gir dermed ikke grunnlag for å skille ut frivillig arbeid spesielt knyttet til kulturminnevern.

3. Gjennomgang av metoder

3.1. Utgangspunkt

Dette kapittelet går gjennom relevante metoder som er beskrevet i litteraturgjennomgangen i kapittel 2, supplert med metoder vi mener kan være aktuelle å vurdere, men som ikke er funnet i litteraturgjennomgangen.

Det er ulike faglige tilnærminger som benyttes internasjonalt, og som man kan tenke seg å bruke her i landet også. I samråd med oppdragsgiver har vi avgrenset oss til metoder som gir mulighet for målbare sammenhenger og har et teoretisk og faglig solid grunnlag. Vi vil vurdere metoder som kan måle flere potensielle samfunnsmessige nyttevirksomheter av deltagelse i frivillig kulturminnearbeid, ikke bare samfunnsnyttene av bedre helse, men også den nytten deltagerne i kulturminneforeninger bidrar til ved istandsetting av kulturminner, bidrag til opplæring av barn og unge, osv.

Vi startet med å sette opp viktige kriterier for metoder som skal brukes, og benytter disse kriteriene ved gjennomgang av metoder. Viktige kriterier er:

- Fokus på kvantitative metoder som kan kvantifisere eventuelle sammenhenger, ikke kun vise mer kvalitative sammenhenger
- Inkludere metoder der folk selv oppgir sin subjektive helse/velvære/lykke-følelse, ikke bare metoder som viser «realøkonomiske» sammenhenger i form av sykefravær osv., men de bør ha et samfunnsøkonomisk perspektiv på helse og livskvalitet/velvære
- Metodens robusthet og teoretiske/faglige forankring, troverdighet og egnethet for problemstillingen
- Rent praktisk må metode og data være av en slik art at hovedstudien kan gjennomføres i løpet av 2019. Det er derfor også viktig hvilke datakilder som eventuelt finnes tilgjengelig for norske forhold og som kan benyttes, samt tidsperspektiv for gjennomføring av nye undersøkelser.

For en del datakilder som kan være aktuelle, er det viktig å redegjøre for hvilke begrensninger som foreligger for bruk og hvilke tilganger som er nødvendige og hva som kreves for å få slike tillatelser. Vi tenker her blant annet på muligheter for å kunne benytte registerdata.

Det kan imidlertid også være andre aktuelle måter å innhente opplysninger og data på. Som nevnt i kapittel 1 og 2 kan man for eksempel innhente egne data gjennom spørreundersøkelser om deltagelse i frivillig arbeid, helse, lykke/tilfredshet osv., som krever en annen form for innhenting og bearbeiding og medfører andre kostnader. Det kan også være aktuelt å koble annen informasjon om tidsbruk, frivillighet, helse osv., eller koble seg på andre undersøkelser som skal gjennomføres, for eksempel i igangværende forskningsprosjekter. Det er derfor mange aktuelle kilder til data, og disse vil bli gjennomgått for de metodene som anses aktuelle etter gjennomgang i kapittel 1 og 2.

3.2. Vurdering av aktuelle metodiske tilnærminger

Metoder fra litteraturgjennomgangen

Flere av metodene i litteraturgjennomgangen i kapittel 2 oppfyller ikke kravet om at metodene skal være kvantitative. Det gjelder for eksempel studier som bygger på dybdeintervjuer av et fåtall personer. Slike studier kan gi interessant og relevant informasjon, men er ikke det vi er ute etter her. En form for kvalitativ undersøkelse, kan imidlertid ofte være en god start for en påfølgende kvantitativ undersøkelse.

Det er også noen studier som har benyttet intervjuundersøkelser til å fremskaffe målbare data i form av egenopplevd lykke/tilfredshet/velvære e.l. for eksempel før og etter besøk på museer. Slike målinger er ikke relevante i vår sammenheng, men ulike skalaer som brukes for å måle lykke/tilfredshet/velvære kan være relevante å undersøke i en hovedstudie, sammen med lignende spørsmål som er stilt i norske studier om frivillighet og egenopplevd helse. Det er også litteratur som viser resultater av bruk av for eksempel museer i terapi for demente og psykisk syke, men slike metoder og studier er utenfor vårt fokus.

Spørreundersøkelser til relevant befolkning

Den metodiske tilnærmingen som er mest brukt i studier av helse/velvære og frivillighet, synes å være ulike former for spørreundersøkelser, der man spør et utvalg av personer som deltar i frivillig arbeid *om* og eventuelt *hvor mye* de deltar i frivillig arbeid, og hvordan de opplever egen helse/trivsel/velvære. Det er flere slike utenlandske studier, men så vidt vi kjenner til er det bare Fladmo og Folkestad (2016) som har gjennomført en tilsvarende studie i Norge. Denne studien er gjentatt slik at man har resultater fra to ulike år med noen års mellomrom. Studien ser imidlertid på frivillig arbeid *generelt* og ikke frivillig *kulturminnearbeid* spesielt, og som nevnt i kapittel 2, kan man heller ikke, så vidt vi forstår, skille ut frivillig kulturminnearbeid gjennom å se på de kategorier frivillig arbeid som er benyttet.

Spørreundersøkelser er en godt kjent metodisk tilnærming som kan brukes i mange sammenhenger. Den kan gi kvantitative resultater og er godt egnet til å inkludere spørsmål om folks egenopplevde helse og velvære, men mindre egnet til å måle realøkonomiske forhold som for eksempel sykefravær eller antall legebekker og sykedager. Hvorvidt metoden er robust, troverdig og setter kulturminnevern og helse i et samfunnsøkonomisk perspektiv, avhenger i stor grad av hvordan spørreundersøkelsen utformes og gjennomføres. Det gjelder både spørsmålsutforming, utvalgsmetodikk, måten å kontakte respondenter på, purreprosedyrer for å oppnå god svarprosent osv. Spørreundersøkelser vil også oppfylle det praktiske kriteriet om at metoden kan gjennomføres og gi resultater i løpet av 2019.

Bruk av registerdata om helse koblet med deltagelse i kulturminneforening

Med utgangspunkt i at vi ønsker målbare og kvantifiserte, og gjerne realøkonomiske sammenhenger, kunne man tenke seg å koble medlemskap i en kulturminneforening med helseregisterdata som på individnivå (via personnummer) gir detaljert oversikt over folks helse- og sykehistorie. Slike registerdata brukes mye i velferdsforskning generelt for å analysere ulike sammenhenger. Dette kunne gi en oversikt over realøkonomiske sammenhenger mellom foreningsmedlemskap og sykdom, sykefravær osv.

SSB har registerdata for helse, men disse dataene inneholder ikke informasjon om medlemskap i frivillige kulturminneorganisasjoner. For å kunne se på helseeffekter måtte man derfor kunne bruke andre data til å identifisere hvem i helseregisteret som er medlem av en frivillig kulturminneorganisasjon. Medlemsorganisasjonene under Kulturvernforbundet har oversikt over sine medlemmer, og man kunne tenke seg at medlemmer av kulturminneorganisasjonene ga tillatelse til en kobling av helsedata til sin person. De ville da måtte gi samtykke og oppgi sitt personnummer for kobling med SSBs registerdata. Det er lite sannsynlig at utenforstående (det være seg konsulenter eller forskere) vil få slik tilgang til medlemsregistrene til de frivillige kulturminneorganisasjonene, da de per i dag ikke vil gi ut særlig mye informasjon om sine medlemmer, slik som e-postlister over medlemmene. I tillegg måtte SSB (ved personvernombudet) godkjenne datakoblingen, og dermed bruk av helseregisterdata. Ifølge epost-utveksling med SSBs personvernombud vil det etter all sannsynlighet ikke gis mulighet for dette verken for forskningsinstitusjoner eller konsulentmiljøer.

Selv om man kan tenke seg at inkludering av flere myndigheter likevel kunne gi mulighet for slik kobling av helseregisterdata, vil det i beste fall ta lang tid å få en slik søknad behandlet. Sammen med en liten sannsynlighet, ifølge foreløpige signaler fra kulturminneorganisasjonene, for at man vil få tilgang til personnummer for medlemmer i organisasjonene, kan vi ikke anbefale denne fremgangsmåten. Det vil være svært usikkert om man kan komme i mål med denne tilnærmingen. Det er også usikkert om man vil være i stand til å fange opp eventuelle helseeffekter ved en slik undersøkelse, noe som også bidrar til at denne tilnærmingen ikke anbefales.

Bruk av DEMEC-modellen eller forenklet versjon av lignende modell

DEMEC er en av SSBs modeller for langsiktige makroøkonomiske analyser. Modellen ble i utgangspunktet utviklet for å analysere de langsiktige økonomiske effektene for samfunnet av demografiske endringer i befolkningen – derav navnet DEMEC (DEMography and EConomy). DEMEC-modellen grupperer befolkningen i gjennomsnittspersoner etter økonomiske kjennetegn som kan være at de er i arbeid eller på trygd. De kan også være studenter eller utenfor arbeidslivet som for eksempel for barn og hjemmeverende. Data fra inntektsstatistikk brukes for gjennomsnittspersonen i grupper med samme alder, kjønn, landgruppe (Norge eller eventuelt hvilket land de innvandret fra) og botid i Norge. Modellen fremskriver yrkesinntekter og offentlige inntekter og utgifter basert på disse kjennetegnene ved befolkningen. For gjennomsnittspersonen som er karakterisert gjennom alder, kjønn, landgruppe og botid, beregnes offentlig ressursbruk basert på ulike kilder for offentlig ressursbruk til helse, omsorg og utdanning på individnivå. Ressursbruken avstemmes mot offentlig konsum i nasjonalregnskapet. Individuelle inntekter og utgifter puttes deretter inn i en makromodell som beregner indirekte skatter og avgifter, som merverdiavgift og arbeidsgiveravgift, samt statens netto kontantstrøm fra oljevirkosheten, statens øvrige formuesinntekter med videre. I en samlet oppstilling av statens inntekter og utgifter beregnes statens oljekorrigert underskudd og inndekningsbehov fra Statens pensjonsfond utland.

Modellen kan dermed estimere de samlede økonomiske effektene på lang sikt av endringer i befolkningssammensetningen, ved å beregne inntekter fra folk som er i arbeid og fratrukket kostnader til trygd for dem som blir trygdet i ulike aldersgrupper og kostnader for alle til helse, omsorg og utdanning. Modellen gir dermed muligheter til å vurdere hvordan større endringer i befolkningssammensetningen kan påvirke økonomien på lang sikt, men tar utgangspunkt i en gjennomsnittsperson som vil omfatte personer med mange ulike kjennetegn, og skiller ikke på betydningen av forskjeller mellom folk med samme alder, kjønn, landgruppe og botid i Norge.

Vi ble i prosjektet bedt om å vurdere muligheten for å legge inn en eventuell helseeffekt av deltagelse i frivillig kulturminnearbeid i DEMEC-modellen for å demonstrere de samfunnsøkonomiske effektene av deltagelse i slikt frivillig arbeid.

Basert på diskusjoner med SSBs utviklere av modellen, er konklusjonen at DEMEC-modellen ikke er egnet til å fange opp effekter av frivillig kulturminnearbeid i form av endret sannsynlighet for at gjennomsnittspersonen skifter fra å være trygdet til å komme i arbeid, eller blir stående i arbeid lenger eller for at gjennomsnittspersonen for en gitt alder, kjønn osv. får reduserte kostnader til helse og omsorg.

Det som kunne være aktuelt å benytte DEMEC-modellen til er å se på effektene av friskere aldring for offentlig ressursbruk og finanser. Man kunne jo da hevde at kulturminnearbeid har samme effekt som friskere aldring, men dette har vi ikke grunnlag for å anta med den kunnskapen vi har i dag.

Man kunne tenke seg å bruke forenklete modeller for sammenhengen mellom helse og kostnader til helse og omsorg osv., for eksempel slik man har gjort for et behandlingsprogram for sårbare barn og ungdom i en studie

fra Danmark (Rambøll 2013). I den studien har de imidlertid benyttet foreliggende litteratur til å gjøre sine egne vurderinger av hvor stor endring i behandlingskostnader man får som følge av behandlingsprogrammet. Dette gir en ganske subjektiv analyse, men kan vise hva resultatene blir under ulike, gitte forutsetninger. Utfordringen med en tilsvarende tilnærming for deltagelse i kulturminnevernforeninger og helse, er at litteraturen ikke gir estimater for helseeffekten av slik deltagelse, og at flere påpeker at det kan være usikkert om slike helseeffekter finnes. Man måtte da lage rene regneeksempler; dvs. beregne økonomiske konsekvenser gitt at helseeffekten er så og så stor. Resultatene ville imidlertid være helt avhengig av den helseeffekten man velger, og som man per i dag ikke har noe grunnlag for å velge.

Dersom man klarer å etablere en årsakssammenheng mellom kulturminnearbeid og friskere aldring, kunne dette blitt analysert i DEMEC innfor temaet friskere aldring på generelt grunnlag. Det er imidlertid vår mening at problemstillingen egner seg bedre for en partiell nytte- kostnadsanalyse. Man kan undersøke helseeffekter/velferdseffekter av deltagelse i frivillig kulturminnearbeid og rapportere det i løpet av et års tid. Avhengig av resultatene kan man så gå videre med å vurdere om resultatene tilsier at de vil gi seg utslag i nytte-kostnadsanalyser. For bruk av DEMEC vil det ikke være aktuelt å gjennomføre analyser dersom det ikke er etablert bevis for at kulturminnearbeid har store makroøkonomiske konsekvenser. Man bør derfor vurdere om man kan benytte forenklete modeller, eller om det er andre måter som er bedre for å få fram betydningen for samfunnet av frivillig kulturminnearbeid. Ved bruk av en forenklet modell, behøver ikke tidsbruken i etterkant av etablerte helsesammenhenger være så stor, anslagsvis et halvt til ett år.

Bruk av SSBs Levekårsundersøkelse

Andre data SSB har som kan peke på mulighet for bedret helse fra frivillig kulturminnearbeid er dataene fra SSBs levekårsundersøkelser slik som «Levekårsundersøkelsen om helse 2015» som har 8 164 respondenter. Her stilles følgende spørsmål under overskriften «Sosiale aktiviteter siste 12 måneder»:

1. «Har du deltatt i frivillig arbeid?»
2. «Har du vært sammen med andre for å dyrke felles hobbyer eller interesser?»
3. «Har du deltatt i kulturelle aktiviteter – vært på kino, teater, konsert, museum eller kunstutstillinger – sammen med andre?»

Disse spørsmålskategoriene korresponderer ikke direkte med frivillig kulturminnearbeid, men de samsvarer med Brønnøysundsregisterkategoriene for frivillige organisasjoner (jf. tabell 2.2.). I denne spørsmålsbolken er det også et spørsmål om deltakelse i «Sport/idrett sammen med andre». Dette gir mulighet til å sammenligne de som deltar i aktivitet 1-3 ovenfor med de som deltar i sport/idrett og de som ikke deltar i noe. En mulig hypotese er at de som deltar i sport/idrett er yngre enn de som deltar i aktivitet 2 og 3. Dersom det er tilfelle, kan man argumentere for at aktivitet 2 og 3 gir mulighet for et sosialt liv for dem som ikke har helse til sport/idrett i sine eldre år. Dersom den første hypotesen understøttes, dvs. at aktivitet 2-3 er viktigere for eldre enn sport/idrett, kan man teste en videre hypotese om at de eldre som deltar i aktivitet 2 og 3, og som ellers har like karakteristika, har bedre helse enn de som ikke deltar. «Levekårsundersøkelsen om helse 2015» har naturlig nok mange spørsmål om helse slik som selvrapportert fysisk og psykisk helse, medisinbruk og legebeseøk, som det kunne vært interessant å se på. Spørsmålene om aktivitet 1-3 blir i levekårsundersøkelsen også fulgt opp av spørsmål om respondenten er forhindret fra å delta i aktiviteter sammen med andre. For å kunne analysere dataene fra Levekårsundersøkelsen må forskeren være tilknyttet en godkjent forskningsinstitusjon, og ha tillatelse fra personvernombudet.

Spørsmålene i Levekårsundersøkelsen er imidlertid ikke egnet til å skille ut hvem som er medlemmer/deltagere i frivillig kulturminnearbeid fordi kategoriene som benyttes ikke gir mulighet til å skille ut

kulturminneorganisasjoner. I beste fall kunne man si noe om sammenheng mellom deltagelse i frivillig arbeid eller kulturaktivitet og helse, forutsatt at man fikk tillatelse til å koble disse to ulike delene av Levekårsundersøkelsen. I vår sammenheng er det ikke interessant å finne informasjon om frivillig arbeid generelt, og det er også en lang prosess å få tilgang til kobling av data fra disse to delene av Levekårsundersøkelsen.

Det kan imidlertid ligge interessante koblinger her for frivillig arbeid generelt. Det er også tydelig at med relativt små endringer i spørsmålene med noe mer detaljering, kunne man gjennom Levekårsundersøkelsen fått mer informasjon om frivillig kulturminnearbeid. Et forhold man må ha i mente før man går inn for en slik løsning, er at selv om Levekårsundersøkelsen omfatter relativt mange personer (ca. 8 000), vil bare et fåtall være medlemmer i en kulturminneorganisasjon fordi bare ca. 130 000 av landets mer enn 5 millioner innbyggere er medlemmer.

Kobling med igangværende forskningsprosjekter

Enda en annen mulig metodisk tilnærming som kunne være interessant å vurdere, ville være å bygge inn en komponent om betydningen av kulturminner som del av planlagt undersøkelser i igangværende forskningsprosjekter, som for eksempel informasjon om levekår / subjektiv velvære/livskvalitet/life satisfaction, koblet opp til SSB/Menon/NIKUs forskningsprosjekt for Norges Forskningsråd, VALUECHANGE.

Dette ville være et supplement til betinget verdsetting/valgekspesimenter som innhenter betalingsvillighet og dekker et bredere uttrykk for betydning av kulturminner. Da ville vi kunne spørre folk om selvopplevd betydning av kulturminner og eventuelt frivillig arbeid med kulturminner, eventuelt i tillegg til å spore slike potensielle effekter gjennom medlemskap i foreninger.

Forskningsprosjektet startet i 2018 og går fram til år 2022, slik at det vil ta tid før det foreligger resultater. Problemstillingen må dessuten tilpasses formål med hovedprosjektet. Analyser eller tilleggsanalyser som del av forskningsprosjektet er derfor ikke å anbefale som eneste metode for å få informasjon i løpet av 2019, men det kan jobbes for å innhente supplerende og utfyllende informasjon om temaet i et forskningsperspektiv på litt lengre sikt.

3.3. Datakilder – oppsummering av muligheter og begrensninger

I dette avsnittet gis en oppsummering av aktuelle datakilder og deres muligheter og begrensninger.

En mulighet er en egen spørreundersøkelse til medlemmer i organisasjoner under Kulturvernforbundet og eventuelt andre. Dette gir tilgang til de data man ønsker, og man disponerer de data som er innhentet. Det forutsetter tilgang til organisasjonenes medlemslister, eller mulighet til å sende ut spørreskjema via organisasjonene til deres medlemmer.

Bruk av helseregisterdata er belagt med strenge restriksjoner, og må søkes om for hvert prosjekt. De signalene vi har fått ved forklaring av hva data skal brukes til, har vært at dette vil være tilnærmet umulig å få tilgang til både for forskningsinstitusjoner og konsulentmiljøer. Det kan hende at involvering av flere myndigheter og god begrunnelse for hvorfor man ønsker slike data kan muliggjøre tilgang til disse data, men det vil i beste fall være en svært tidkrevende prosess. Det er derfor lite sannsynlig at man får tilgang til disse data eller får dem tidsnok til å gjennomføre analysen i løpet av 2019. Hvor lang tid det vil ta hvis man skulle få slik tilgang, er vanskelig å vurdere.

Data fra Levekårsundersøkelser er også belagt med betydelige restriksjoner, særlig ved kobling, og det må søkes om tillatelse. Igjen må man regne med at om man får tilgang vil dette ta mye tid. I tillegg er det slik at selv om

Levekårsundersøkelsen inneholder mye data, er det et begrenset utvalg på ca. 8000 personer, dvs. få av disse vil være medlem i kulturminneforeninger. Levekårsundersøkelsen skiller heller ikke ut medlemmer i kulturminneforeninger, men kun deltagelse i frivillig arbeid generelt og deltagelse i den brede kategorien kulturaktiviteter samt sport/idrett.

Medborgerpanelet som er benyttet i norske studier av frivillighet ser ikke ut til å ha data åpent tilgjengelig, og er også mindre relevant. Det er mer som et vanlig internettpanel, så vidt vi kan se.

Innbyggerundersøkelsen til DIFI har data tilgjengelig på Difi's sider, men synes ikke å ha relevant informasjon om deltagelse i kulturminneforeninger.

Det finnes data fra frivillighetsdeltagelse (gjentatte undersøkelser) fra Institutt for samfunnsforskning, men så langt vi kan se, skiller de ikke ut frivillige organisasjoner som kan knyttes til kulturminnevern. Det er ikke undersøkt om de vil/har gitt ut sine data til andre.

Når det gjelder tilgang til medlemslister til organisasjonene i Kulturvernforbundet, må man gå via hver enkelt medlemsorganisasjon, og det er litt varierende hvilken informasjon de har om sine medlemmer. Foreløpige signaler tyder på at det kan være vanskelig for en konsulent eller forsker å få tilgang til e-postadressene og annen informasjon om medlemmene. Det er tvilsomt om de vil ha mulighet til det etter de nye personvernreglene, uten å innhente samtykke fra hvert enkelt medlem. Det som imidlertid kan la seg gjøre, er å samarbeide med organisasjonene og få dem til å sende ut undersøkelsen via sine medlemslister.

3.4. Anbefalt metode og tilnærming

Litteraturgjennomgangen viste litt varierende resultater med hensyn til målte helseeffekter av frivillig arbeid, men det kan være tilfelle for spesielle grupper, særlig de som er utenfor arbeidslivet som pensjonister og uføre. Det er ikke gitt at man vil finne helseeffekter i makroanalyser av deltagelse i frivillig kulturminnearbeid. Man kan imidlertid benytte informasjon til å undersøke om medlemmer i kulturminneforeninger, eller enkelte av dem, har spesielle kjennetegn som kan tilsi at de får helseeffekter.

Vår anbefaling er derfor at man gjennomfører en undersøkelse som kombinerer informasjon om helse, opplevd helse/velvære/lykke og annen samfunnsnyttig innsats. Dette vil være en sikrere fremgangsmåte for å få fram målbar samfunnsøkonomisk nytte av deltagelse i kulturminneforeninger, fortrinnsvis kvantifisert og verdsatt i kroner.

Det å kartlegge aktivitetene i disse foreningene er i seg selv et viktig bidrag til kunnskap om deres samfunnsinnsats da man vet lite om frivillig kulturminnevirksomhet per i dag.

Gjennomføring av en spørreundersøkelse er den beste måten for å undersøke kvantitative sammenhenger mellom medlemskap i kulturminneforeninger og nytten av bedre helse og velvære, samt øvrige samfunnsbidrag som istandsetting av fysiske kulturminner, opprettholdelse av tradisjoner, kunnskapsoverføring til oppvoksende generasjoner osv. Spørreundersøkelsen bør gjennomføres blant medlemmer i kulturminneforeninger og blant et representativt utvalg av medlemmer i andre frivillige organisasjoner for å kunne skille ut helse/velvære-effekten av frivillig arbeid i *kulturminneforeninger* spesielt. Undersøkelsen kan også brukes til å undersøke om det er forskjeller i helse/velvære mellom medlemmer som har ulikt aktivitetsnivå i og utenfor foreningen.

Siden man ønsker en samfunnsøkonomisk nytteevaluering av samfunnseffektene, bør det ligge et slikt metodisk perspektiv i bunnen for de spørsmålene som stilles, slik at svarene på spørsmålene kan brukes i en

samfunnsøkonomisk analyse. Undersøkelsen må utformes som del av hovedundersøkelsen, og for å svare på ønskene fra Riksantikvaren er det rimelig at følgende deler inngår:

- 1) *Spørsmål knyttet til respondentens deltagelse i kulturminneforeningen.* Det er spørsmål knyttet til hvor lenge medlemskapet har vart, hvor aktiv deltagelsen er, hvilke aktiviteter, hvor mye osv. Tidsbruk til møtevirksomhet og sosiale arrangementer, og dugnadsinnsats til samfunnsnyttig arbeid som istandsetting av fysiske kulturminner, undervisning osv. kan gi et mål på aktiviteten. Dette kan videre kombineres med alternativkostnaden av tid, og dens samfunnsøkonomiske verdi. Videre kan hva og hvor mye de eventuelt setter i stand verdsettes ved å beregne verdien av arbeidet de utfører.
- 2) *Spørsmål knyttet til respondentens fysiske helse,* som legebesøk, diagnoser, sykehusopphold etc. som representerer kostnader for samfunnet. Man må imidlertid vurdere hvor mange og hvor detaljerte slike spørsmål man kan stille i en undersøkelse om frivillig kulturminnearbeid.
- 3) *Spørsmål knyttet til respondentens opplevde helse i vid forstand i form av livskvalitet/velvære (subjective well-being).* Dette er spørsmål som måler hvordan respondenten selv opplever fysisk, mental og sosial livskvalitet/velvære. Det finnes flere skalaer med ulike spørsmål for måling av opplevd livskvalitet/velvære, som er benyttet i både norsk og utenlandsk litteratur, og som kan evalueres og vurderes brukt til dette formålet (jf. kapittel 2 for en introduksjon til denne litteraturen).
- 4) *Spørsmål knyttet til respondentens holdninger og handlinger, samt alternativer til deltagelse i den aktuelle foreningen.* Disse spørsmålene kan bidra til å forklare sammenhengen mellom deltagelse i kulturminnevirksomhet og opplevd helse; og skille ut effekten av frivillig arbeid for kulturminner fra frivillig arbeid generelt.
- 5) *Spørsmål knyttet til respondentens sosioøkonomiske karakteristika.* Dette er spørsmål om alder, kjønn, utdanning, inntekt, bosted, yrkesdeltagelse, sivilstatus, osv.

I tillegg til utforming av spørreskjemaer er det viktig hvordan undersøkelsen gjennomføres for at den skal gi gode og representative resultater. Man må ha store nok utvalg, sende til et representativt utvalg av målgruppen, inkludert eventuell kontrollgruppe, og sikre tilstrekkelig høy svarprosent. I tillegg må naturligvis data behandles statistisk korrekt, korrekte analysemetoder må anvendes, usikkerhet diskuteres, og resultatene presenteres på en transparent og lett forståelig måte.

På sikt kan man tenke seg å koble eventuelle helseeffekter og/eller effekter på subjektiv velvære/livskvalitet til økonomiske modeller, men før det kan gjøres, må man uansett etablere de eventuelle sammenhenger som finnes mellom medlemskap i kulturminneforeninger og slike indikatorer.

4. Referanser

- Anderson, N. D., Damianakis, T., Kröger, E., Wagner, L. M., Dawson, D. R., Binns, M. A., . . . Team, T. B. (2014). The Benefits Associated With Volunteering Among Seniors: A Critical Review and Recommendations for Future Research. *Psychological Bulletin*.
- Brødreskift, A. (2002). *Røtter og vekst. Historielagenes aktivitet og omfang 2000*. Landslaget for lokalhistorie.
- Fladmoe, A., & Folkestad, B. (2016). *Frivillighet og folkehelse - En kunnskapsgjennomgang*. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Fladmoe, A., & Folkestad, B. (2017). *Frivillighet og folkehelse: Empiriske analyser av sivilsamfunnsdeltakelse, helse og livskvalitet*. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Forbundet Kysten. (2016). *Kystlagsundersøkelsen 2016*. Forbundet Kysten.
- Goth, U. S., & Småland, E. (2014). The Role of Civic Engagement for Men's Health and Well Being in Norway—A Contribution to Public Health. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, ss. 6375-6387.
- Greenfield, E. A., & Marks, N. F. (2004). Formal Volunteering as a Protective Factor for Older Adults' Psychological Well-Being. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 59(5), ss. 258-264.
- International Labor Office. (2011). *Manual on the measurement of volunteer work*.
- Landslaget for lokalhistorie. (2016). *Historielagsundersøkelsen 2015-2016*. Landslaget for lokalhistorie.
- Musick, M. A., & Wilson, J. (2003). Volunteering and depression: the role of psychological and social resources in different age groups. *Social Science & Medicine*, 56(2), ss. 259-269.
- Musick, M. A., & Wilson, J. (2008). *Volunteers: A social profile*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Omoto, A. M., Snyder, M., & Martino, S. C. (2000). Volunteerism and the Life Course: Investigating Age-Related Agendas for Action. *Basic and Applied Social Psychology*, 22(3), ss. 181-197.
- Power, A., & Smyth, K. (2016). Heritage, health and place: The legacies of local community-based heritage conservation on social wellbeing. *Health & Place*, 39, ss. 160-167.
- Tabassum, F., Mohan, J., & Smith, P. (2016). Association of volunteering with mental well-being: a lifecourse analysis of a national population-based longitudinal study in the UK.
- TNS Gallup. (2015). *Hvor tilfredse er medlemmene av DIS-Norge, Slekt og Data? Resultatene fra Medlemsundersøkelsen 2015 Oktober 2015*. DIS-Norge, Slekt og Data.
- Wollebæk, D., & Arnesen, S. (2012). Konsekvenser av organisasjonsaktivitet for yrkesdeltakelse. I B. Enjolras, K. Steen-Johnsen, & G. Ødegård, *Deltagelse i frivillige organisasjoner. Forutsetninger og effekter*. Rapport 4/2012. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

5. Vedlegg 1: Satellittregnskapet for ideelle og frivillige organisasjoner

SSB gir årlig ut Satellittregnskapet for ideelle og frivillige organisasjoner, og har så langt gjort dette for årene 2006-2016. Organisasjonene er gruppert etter FNs *International Classification of Non-Profit Organizations* (ICNPO), der man skiller mellom 12 hovedkategorier og 30 undergrupper.

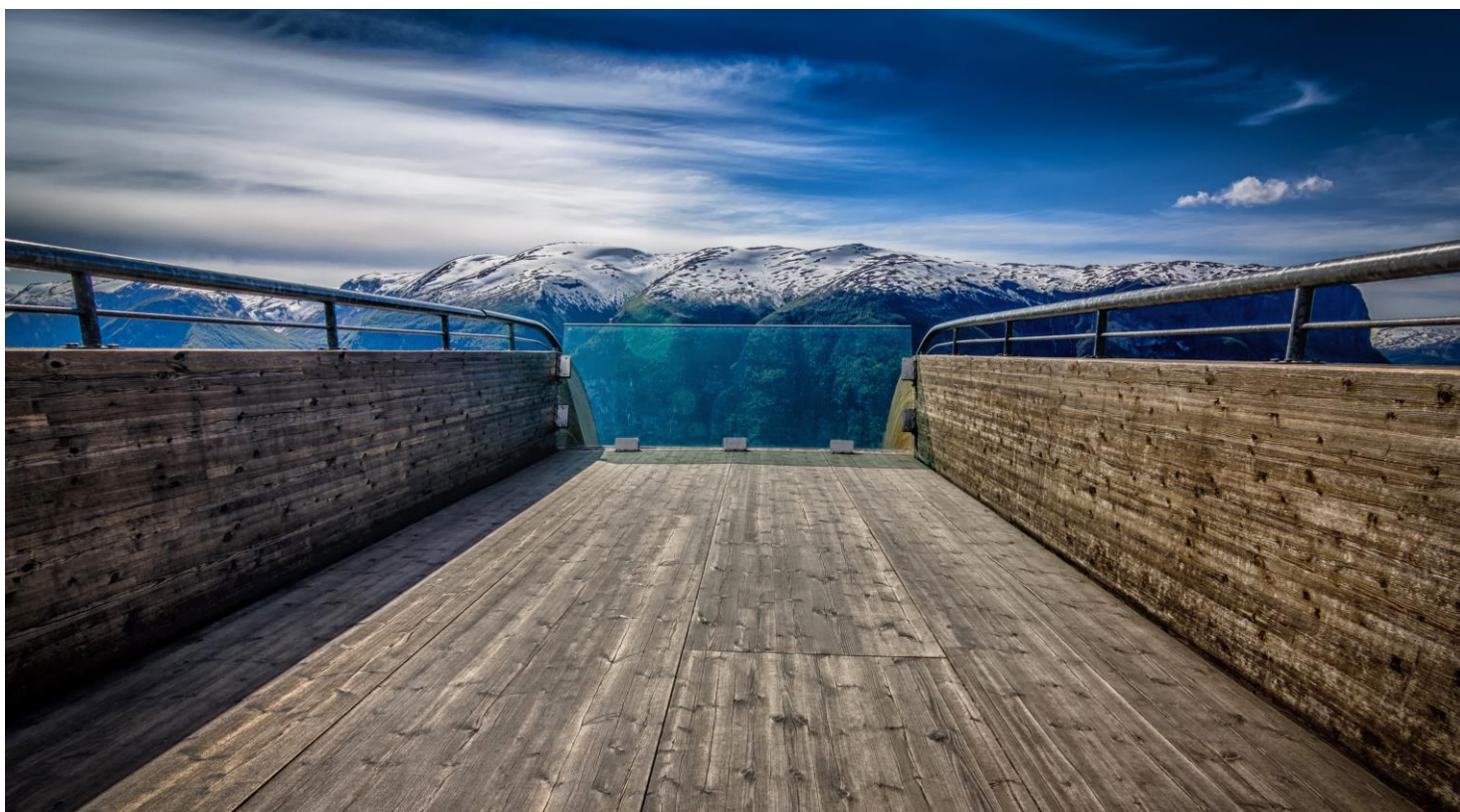
Satellittregnskapet rapporterer en rekke størrelser, deriblant årsverk (lønnstakere og ulønnede), produksjon, bruttoprodukt og lønnskostnader. For perioden 2011-2016 har man også rapportert om finansieringskilder, og man har dermed oversikt over både inntekts- og utgiftssiden.

Arbeidet som gjøres av organisasjoner under kulturminnevern faller trolig under ICNPO 01100 Kunst og kultur og ICNPO 01300 Annen rekreasjon og sosiale foreninger. Eksempelvis inngår husflidlag i sistnevnte.

Ulønnede årsverk utgjør en betydelig andel av samlede for årsverk for disse to undergruppene. I 2016 har man anslått at frivillige gjennomførte arbeid tilsvarende 18 167 og 19 132 ulønnede årsverk under henholdsvis Kunst og Kultur og Annen rekreasjon og sosiale foreninger. Til sammenligning anslo man at den frivillige innsatsen innen 01200 Idrett tilsvarte 34 337 ulønnede årsverk. Videre anslår man Kunst og Kultur og Annen rekreasjon og sosiale foreninger omfatter henholdsvis 4 027 og 1 979 lønnede årsverk i 2016

Frivillig arbeid er dokumentert i en spørreundersøkelse, i regi av Institutt for samfunnsforskning (ISF) og SSB. Denne har vært gjennomført tre ganger, blant annet i 2014.

Man har spurt om hva slags frivillig arbeid respondentene har deltatt i, og dette er deretter blitt sortert inn i ICNPO-kategorier.

Menon Economics analyserer økonomiske problemstillinger og gir råd til bedrifter, organisasjoner og myndigheter. Vi er et medarbeidereiet konsultentselskap som opererer i grenseflatene mellom økonomi, politikk og marked. Menon kombinerer samfunns- og bedriftsøkonomisk kompetanse innenfor fagfelt som samfunnsøkonomisk lønnsomhet, verdsetting, nærings- og konkurranseøkonomi, strategi, finans og organisasjonsdesign. Vi benytter forskningsbaserte metoder i våre analyser og jobber tett med ledende akademiske miljøer innenfor de fleste fagfelt. Alle offentlige rapporter fra Menon er tilgjengelige på vår hjemmeside www.menon.no.

+47 909 90 102 | post@menon.no | Sørkedalsveien 10 B, 0369 Oslo | menon.no